

Bilgi-iktidar İlişkileri ve Üniversitelerin Bir Siyasal Araç Olarak Kullanılması*

*Araş. Gör. Pınar Yıldırım
Uluslararası İlişkiler Bölümü Öğretim Üyesi

Tarih boyunca üniversiteler ve iktidarlar arasındaki ilişkiler üniversitelerin özerkliği-devletin denetimi sarmalında gidip gelmiş; kimi zaman üniversiteler farklı güç odaklarıyla işbirliği yaparak özerkliklerini kazanmışlar kimi zaman da siyasi iktidarın denetimi altına girmişlerdir. Bu yazıda bilgi-iktidar ilişkileri ve üniversitelerin iktidar tarafından nasıl siyasi araç olarak kullanıldığını anlatılacaktır.

Üniversiteler, Ortaçağ Avrupa'sında şekillenen bir kurum olarak 13. Yüzyılda ortaya çıkmaktadırlar. Ortaçağ kentlerinde üniversitelerin ortaya çıkması birey ve bireysel özgürlüklerin kentsel mekân bağlamında gelişmesiyle doğrudan bağlantılıdır. Kent soyluların güçlenmesinde üniversiteler, kilise ve laik iktidara karşı mücadele içerisinde olmuşlardır. Üniversitelerin özerkliğine giden bu çabalara karşın, krallıklar zaman zaman üniversiteler üzerinde hakimiyet kurmayı başarmışlardır. 19. yüzyılda Almanya'da ortaya çıkan Von Humboldt üniversitesi ile bilginin bireysel olarak üretilmesinden kitlesel olarak üniversitelerde üretilmesine geçilmiştir. Bu üniversite, özellikle ikinci sanayi devriminde bilimsel bilgi üretimine doğrudan katkıda bulunmuştur.¹

Bilgi-iktidar ilişkilerinde üniversitelerin bir siyasal araç olarak kullanıldığı dönem Soğuk Savaş yıllarıdır. Soğuk Savaş yılları, ABD'de üniversite-devlet yakınlaşmasının ilk defa kurumsallaştığı ve iktidarın bilgiye yoğun olarak müdahale ettiği dönem olarak anılacaktır. Bu dönemde üniversitelere kamusal para aktararak hem akademisyenlerin çalıştıkları kurumlar içinde güç mücadelelerinin başlaması hem de akademisyenlerin çalışmalarını denetleme imkanı sağlanmıştır. 1951'de ortaya konulan Truva projesi ile Amerikalı

¹Rana Arslanoğlu, Küreselleşme ve Üniversite, Uludağ Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt XXI, Sayı 1, 2002, s. 1-12.

akademisyenler ile istihbarat arasında kalıcı ilişkiler kurulması hedeflenmiş; bu bağlamda sosyal bilimcilerin ve tarihçilerin demokrasi ve özgürlük gibi Amerikan değerlerinin diğer dünya ülkelerinde de yerleştirilmesine katkıda bulunmaları hedeflenmiştir. Raporda ABD dış politikası ile ilgili olarak bölge-alan araştırmaları merkezlerinin kurulması gerektiği belirtilmiş ve üniversitelerin örneğin Asya'daki ekonomik ve siyasi sorunlarla ilgili araştırmalar yapmaları konusunda çağrılar yapılmıştır. Bu kapsamda 1952'de MIT'de (The Massachusetts Institute of Technology) CIA tarafından kurulan Uluslararası Araştırmalar Merkezi kurulmuş ve Ford ve CIA'nin finansmanı ile akademik araştırmalar dış siyasetle ilgili alanlara taşınmıştır.² Dış ve iç siyasetle ilgili konularda hükümetle ters düşen hocalar da cezalandırılmıştır. 1950'li yılların başında California Üniversitesi hocalarına komünizme karşı olduklarını belirten bir belge imzalamaları konusunda baskı yapılmış ve direnenler işten atılmıştır. Boston Üniversitesinde Vietnam Savaşına katılmak üzere gönüllü toplanmasına ve bunu protesto edenlerin tutuklanmasına karşı çıkan tarihçi Howard Zinn boy hedefi haline gelmiş ve Paris Üniversitesine bir dönem ders vermek için teklif aldığı halde gitmesine izin verilmemiş ve maaşı düşük tutularak yıldırılmaya çalışılmıştır.³

Türkiye'de üniversitelerin gelişimine bakılacak olursa, üniversiteler başlangıçta sınırlı bir kesime hitap eden ve Skolastik felsefeye öğrenci yetiştiren medreselerden ve Enderun mektebinden oluşmaktaydı. Darülfunun'un 1863'te açılmasıyla birlikte modern tarzda eğitim yapmaya başlayan üniversiteler Alman Humboldt geleneğinde bilgi üretimine katkıda bulunmayı hedeflemişlerdir. 1933 yılında Darülfunun kapatılarak İstanbul Üniversitesi kurulmuş; böylelikle Türkiye'de bilimsel içerikli bilgi üretimi olanaklı kılınmıştır. Ancak üniversite ile ilgili yapılan düzenlemeler devletçi denetim mekanizmaları kurmuş ve üniversitelerin özerk bir biçimde örgütlenmelerinin önü tıkanmıştır. 1946'da çıkarılan üniversiteler için reform yasası ile üniversitelerin özerkliği konusu tekrar gündeme gelmiş ve üniversitelerin akademik ve yönetsel özgürlüğü ve yöneticilerini kendi seçmeleri gerektiği konusu vurgulanmıştır. Bütün bu çabalara karşın, 12 Mart 1971'e gelindiğinde ise akademisyenlerin siyasete girmesi yasaklanmış, devletin denetimci mekanizmaları daha güçlü bir şekilde oluşturulmuş ve 12 Eylül 1980'den sonra da Yüksek Öğretim Kurulu'nun kurulmasıyla birlikte iktidar, üniversitelerin özerkliğine son vermiştir.

² Mert Gökırmak, Bilgi, İktidar ve Üniversite, Stratejik Araştırmalar Dergisi, Sayı:1, Şubat 2003

³ <http://elelebizbize.com/e-kutuphane/enginyildirim/ozerkuniversite.pdf> 18.11.2009

Yukarıda anlatılanlarla ilgili olarak bilginin üretilmesi ve denetlenmesi sürecinde devletin ve sermayenin rolü olduğunu söylemek mümkündür. Üniversiteler bu süreçte egemen ideolojinin sözcülüğünü yapacak şekilde yapılmışlardır. Bu süreçte sermayenin işgücü çerçevesinde hareket etmek zorunda kalan üniversiteler devletin denetim çıkma riskine karşı parasal ve manevi baskı altına alınmışlardır.⁴ Modern tarzda kurulan üniversitelerin öncelikli amacı iktidarın ihtiyaç duyduğu ideolojik desteği vermek ve arge çalışmalarında piyasanın ihtiyaç duyduğu bilgi üretimini sağlamak olmuştur. Bu da akademik özgürlüğe zarar vermiş ve üniversitelerin egemen gücün bir alt mekanizması olarak işlemelerine neden olmuştur.

Görüldüğü üzere üniversiteler ve siyasal iktidar arasındaki ilişkiler çoğu zaman pürüzsüz bir biçimde seyretmemiş; güç ibresi üniversitelerin özerkliği bağlamında bazen üniversitelerin çoğunlukla da siyasal iktidarın tarafında olmuştur. Bu bağlamda üniversitelerin özerkliği konusu akademik özgürlük tartışmalarını gündeme getirmiştir. Üniversitelerin idari ve mali açıdan ve bilimsel bilgi üretiminde özgür olmaları son dönemlerde üzerinde hassasiyetle durulan konulardır. Üniversitelerde özgür düşünce hiçbir ekonomik, siyasi ya da toplumsal bir nedenle engellenmemeli ve devletin ya da diğer güç odaklarının kendi amaçları doğrultusunda üniversitelerde bilgi üretimini denetim altına almamaları gerekmektedir. Son dönemde Türkiye’de üniversitelerin her konuda özgürce fikir beyan etmeleri yönünde yapılan açıklamalar, üniversitelerin özerkliği açısından yeterli olmamakla birlikte umut verici gelişmelerin önünü açacakmış gibi görünmektedir.

⁴ <http://www.gaxxi.com/asistan/asistan/gorsel/dosya/1167219000akademi---iktidar.doc>